

Wojewódzki Urząd
Konservatorski
Kielce

Załącznik do... decyzji 6/13/2024
Świętokrzyskiego Wojewódzkiego
Konservatora Zabytków w Kielcach
z dnia 18.01.2024 r.
Znak ZOP.12.5.134.25.1.2024

Sebastian Smagłowski Konserwacja Dzieł Sztuki

PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH I RESTAURATORSKICH

**XVII wiecznego (barokowego) ołtarza bocznego w kaplicy bocznej
w kościele parafialnym p.w. Św. Jakuba Apostoła w Chlewicach
gmina Moskorzew, powiat Włoszczowa, woj. Świętokrzyskie**

Z up. Świętokrzyskiego Wojewódzkiego
Konservatora Zabytków w Kielcach
Emilia Górecka
mgr Emilia Górecka

Autor dokumentacji:
mgr Sebastian Smagłowski

KONSERWATOR · RESTAURATOR
Dzieła Sztuki

KRAKÓW 2023

1.0. KARTA IDENTYFIKACYJNA ZABYTKU I DOKUMENTACJI

373 B poz.24, 25 i 26
NR REJESTRU ZABYTKÓW

.....
NR INW. ZBIORU

.....
NR INW. PRACOWNI KONS.

1.1. DANE PRZED ROZPOCZĘCIEM PRAC

TEMAT ołtarz, obraz na podobrazii drewnianym, obraz na podobrazii płóciennym

AUTOR, WARSZTAT, SZKOŁA brak

DATOWANIE ołtarz i obraz na drewnianym podłożu - XVII w., obraz na płótnie XIX w.

POCHODZENIE kościół parafialny p.w. Św. Jakuba Apostoła w Chlewicach

LOKALIZACJA / MIEJSCE PRZECHOWYWANIA kaplica boczna, kościół parafialny p.w. Św. Jakuba Apostoła
w Chlewicach

WŁAŚCICIEL / UŻYTKOWNIK kościół parafialny p.w. Św. Jakuba Apostoła w Chlewicach

WYMIARY ołtarz wys.: ok. 385cm, szer. ok. 250cm, gł. ok. 80 cm; obraz – Matka Boża Niepokalanie Poczęta wys.
Ok.173 cm, szer. ok. 124 cm; obraz – Św. Jakub

TECHNIKA konstrukcja ołtarza drewniana, łączona na czopy. Polichromowana, z detalami złożonymi, obraz w technice olejnej na podobrazii drewnianym (na zwieńczeniu), obraz w technice olejnej na płótnie na krosnach drewnianych w części centralnej, detale rzeźbiarskie i snycerskie złożone

WCZEŚNIEJSZE KONSERWACJE (LUB RENOWACJE): nie

WCZEŚNIEJSZE DOKUMENTACJE Brak

1.2. DANE O REALIZACJI KONSERWATORSKIEJ

ZLECENIODAWCA Parafia p.w. Św. Jakuba Apostoła w Chlewicach

WYKONAWCA PRAC mgr Sebastian Smągłowski

Program prac:

Konserwacja obrazu na podobrazii drewnianym:

1. Wykonanie dokumentacji fotograficznej
2. Dezynsekcja
3. Oczyszczenie odwrocia
4. Wykonanie prób oczyszczania malatury obrazu
5. Oczyszczenie powierzchni malarskiej
6. założenie tzw. werniksu retuszerskiego na warstwę malarską
7. Uzupełnienie ubytków zapraw i opracowanie ich powierzchni
8. Wykonanie uzupełnień ubytków warstwy malarskiej
9. Wykonanie zabezpieczenia warstwy malarskiej werniksem końcowym, matowym
10. wykonanie dokumentacji fotograficznej

Konserwacja obrazu na podobrazii płóciennym:

1. Wykonanie dokumentacji fotograficznej
2. demontaż obrazu z krosien
3. Dezynsekcja
4. Oczyszczenie odwrocia obrazu
5. Wykonanie prób oczyszczania malatury obrazu
6. Oczyszczenie powierzchni malarskiej
7. Prostowanie warstwy malarskiej na stole dublżowym niskociśnieniowym
8. założenie tzw. werniksu retuszerskiego na warstwę malarską
9. Uzupełnienie ubytków zapraw i opracowanie ich powierzchni
10. Wykonanie uzupełnień ubytków warstwy malarskiej
11. ewentualne wykonanie dublża
12. usunięcie nadmiarów żywicy po zabiegu dublża
13. Wykonanie zabezpieczenia warstwy malarskiej werniksem końcowym

14. wykonanie dokumentacji fotograficznej

Prace konserwatorskie przy szafie ołtarzowej:

1. wykonanie dokumentacji fotograficznej
2. demontaż elementów ołtarza, zabezpieczenie i transport do pracowni
3. Dezynsekcja
4. Wykonanie badań stratygraficznych
5. wykonanie zabiegu strukturalnego wzmacniania drewna
6. Uzupełnienie ubytków drewna metodą flekowania
7. Uzupełnienie ubytków drewna stosując żywice epoksydowe
8. Oczyszczenie powierzchni elementów złożonych i polichromowanych z zabrudzeń powierzchniowych
9. Wykonanie zapraw pod elementy złożone i polichromowane
10. Opracowanie powierzchni zapraw
11. Założenie pulmentów (w zależności od odkrytych opracowań czerwone, żółte, czarne)
12. Opracowanie pulmentów
13. Wykonanie prac pozłotniczych
14. Wykonanie uzupełnień warstwy malarskiej
15. Wykonanie rekonstrukcji brakujących elementów snycerskich i rzeźbiarskich w tym wykonanie na podstawie dokumentacji fotograficznej rekonstrukcji zwieńczenia ołtarza
16. Montaż poszczególnych elementów ołtarza
17. Wykonanie dokumentacji fotograficznej

Ponadto wykonane zostanie w kamieniu - marmurowe - opracowanie dotychczasowej podstawy ołtarza. Wymurowana z cegły i otynkowana obecnie podstawa nie jest w pełni funkcjonalna i estetyczna. W trakcie oględzin i konsultacji ustalono, że najlepszym rozwiązaniem byłoby obłożenie całości kamieniem. Należy uwzględnić iż nie jest to oryginalne rozwiązanie, ponieważ ołtarz ten był pierwotnie głównym ołtarzem w Świątyni (do około 1914 roku kiedy powstał obecny ołtarz główny). Rozwiązanie to pozwoli podkreślić walory ołtarza, który odzyska po przeprowadzonych pracach konserwatorskich i restauratorskich pierwotne wartości artystyczne i estetyczne. Dodatkowym atrybutem podkreślającym jego walory i wartość historyczną będzie wykonanie marmurowych okładzin podstawy. W związku z tym będzie konieczne zwołanie komisji konserwatorskiej z udziałem przedstawiciela WUOZ w Kielcach, na której między innymi zostanie zaprezentowany rodzaj marmuru, którego kolorystyka będzie nawiązywała do obecnej – jasno ugrowej powierzchni podstawy.

2.0. OPIS OBIEKTU

.....

Architektoniczny, trójkondygnacyjny, jednoosiowy z pomalowanymi wtórnie elementami złożonymi i polichromowanymi. Mensa sarkofagowa, gładka, za nią cokół flankowany wysuniętymi do przodu postumentami, na których stoją kolumny beczkowe posadowione na bazach i z bogatymi rzeźbiarsko głowicami w stylu korynckim. Cokół i postumenty ozdobione są gładkimi, prostokątnymi płycinami obwiedzionymi wąską, złotą profilowaną listwą i zwieńczone profilowym gzymsem. Nastawę ołtarzową stanowi obraz w kształcie stojącego prostokąta przedstawiający Matkę Boską Niepokalanie Poczętą – Immaculata (jest to typ ikonograficzny przedstawiający Marię w młodym wieku, w białej sukni i błękitnym płaszczu, na tle nieba, stojącą na półksiężycu oplecionym węzłem, otoczoną świetlistą mandorlą i koroną z gwiazd. Wizerunek wykształcony w XVII wieku i typowy zwłaszcza dla epoki baroku i rokoka.). Ujęty jest w drewniane, złożone ramy, profilowane z motywem roślinnym i perełkowania.

Nad obrazem nie zachowało się zwieńczenie, które zostanie zrekonstruowane na podstawie zachowanej fotografii. Zachował się natomiast obraz w formie ośmioboku, z przedstawieniem św. Jakuba, który pierwotnie był w w/w zwieńczeniu ołtarza. Obraz w kształcie leżącego prostokąta ze świętymi narożnikami. Postać św. Jakuba przedstawiona jest w $\frac{3}{4}$, w postawie stojącej. Twarz pełna, prosty nos, włosy długie, jasne, krótki wypielęgnowany zarost. Ubrany jest w brunatno-szarozielonkawy habit z krótką peleryną, przewiązany w pasie sznurem. Peleryna ma białe chwostki, dołem obszyta jest brązową tasiemką. Na plecach zsunięty czerwony kapelusz z szerokim rondem. W lewej ręce trzyma kij podróżny z tykwą, w prawej, opuszczonej w dół, dużą, czerwoną księgę ze srebrnymi okuciami. W tle intensywnie niebieskie niebo i szarozielone wzgórza z cienistymi dolinami. Z lewej strony pochyle drzewa o zielonych koronach i jasnoszarych pniach. Po prawej w dali na wzgórzach zabudowania/zamek?/ o szarych murach i intensywnie czerwonych dachach¹.

Tabernakulum prostokątne, z trójboczną ścianką przednią. Każdy z boków ścianki przedniej ozdobiony jest gładkim wgłębieniem kształcie stojącego prostokąta zamkniętego łukiem pełnym. Środkowy bok stanowią drzwiczki do tabernakulum. We wgłębieniu wygrawerowany krzyż łaciński o trójlistnym zakończeniu ramion. Drzwiczki zwieńczone są profilowanym gzymsem. Pozostałe dwa boki ścianki przedniej ozdobione są wydobytym reliefem małym, stylizowanym krzyżem greckim utworzonym przez kwadrat z półkolami przy każdym boku. Między ramionami małe kwadraciki. Po obu bokach ścianki przedniej proste, gładkie kolumnienki z poprzecznym, wypukłym wałkiem w środku trzonu. Powyżej wąski, profilowany gzyms biegnący nad bokami ściany przedniej i powyżej gzymsu drzwiczek, tworzący nad nimi rodzaj rozerwanego przyczółka i wysunięty w partii kolumnienek. Nad nim fryz z wolic oczu, nad fryzem szeroki, profilowany gzyms wieńczący tabernakulum. Tabernakulum w całości złożone.²

¹ Źródło: biała karta założona około 1987 roku, BBDZ Częstochowa

² Źródło: biała karta założona około 1987 roku, BBDZ Częstochowa

3.0. STAN ZACHOWANIA I PRZYCZYNY ZNISZCZEŃ

.....

Ołtarz wymaga przede wszystkim jak najszybszych prac technicznych oraz restauratorskich, ponieważ drewno uległo znacznemu osłabieniu ze względu na żerujące w nim owady. Ze względu na fakt, iż ołtarz został pokryty na całej powierzchni polichromowaną półprzezroczystą brązową warstwą malarską, stracił na walorach artystycznych. Elementy pierwotnie złoczone zostały z kolei pokryte tzw. farbami pozłotniczymi - złoto. W wyniku korozji tejsze farby uległa ona znacznemu pociemnieniu, przez co obiekt zupełnie stracił na walorach estetycznych i artystycznych. Nie ma między innymi różnicowania w opracowaniach pozłotniczych – polery, maty. W chwili obecnej nie można również stwierdzić czy nie ma na ołtarzu opracowań pozłotniczych w formie srebrzeń. (Można jedynie przypuszczać, że mogły takie występować ponieważ na ambonie znajdującej się w kościele takie rozwiązania były. Należy pamiętać, i podkreślić fakt, że ołtarz ten pierwotnie znajdował się w prezbiterium i był ołtarzem głównym w Świątyni). Opracowania snycerskie i rzeźbiarskie są w bardzo złym stanie. Żerujące owady doprowadziły do całkowitej destrukcji drewna i obecnie jest ono zachowane w formie mączki spojonej warstwami malarskimi. Z tego też powodu są znaczne ubytki opracowań rzeźbiarskich i poszczególnych form, jak np. kwiatów czy profili zwłaszcza w górnej części ołtarza. Nie zachowała się również górna część wieńcząca ołtarz.

W przypadku tabernakulum ma liczne ubytki w zaprawie i przetarcia. Ogólnie stan jest dobry, jednakże wymaga prac ze względu na wysoką jakość wykonania i wartość historyczną. Jest to oryginalne tabernakulum z ołtarza, który pierwotnie był ołtarzem głównym w kościele, eksponowanym w prezbiterium do około 1914 roku, kiedy to powstał ołtarz, który zajął jego miejsce i jest obecnie ustawiony w tym miejscu.

4.0. CEL ORAZ ZAŁOŻENIA KONSERWATORSKIE

.....

Wszelkie decyzje dotyczące kolejnych etapów prac konserwatorsko - restauratorskich oraz wykonanych zabiegów zostaną podjęte po uprzednio wykonanej szczegółowej analizie i rozpoznaniu dzieła (stan zachowania, technologia, oraz zakres występowania warstw pierwotnych - sondy, odkrywki, stratygrafia i w razie konieczności wykonanie badań analitycznych). Ze względu na kultowy charakter ołtarza, oraz jego wartości artystyczne, historyczne i funkcyjne, uznano za konieczne przeprowadzenie pełnej konserwacji technicznej i estetycznej oraz wykonanie pełnej rekonstrukcji zwieńczenia ołtarza (z zachowaniem wszystkich detali i opracowań (na podstawie zachowanego zdjęcia), gdzie zostanie umieszczony oryginalny, zachowany obraz z przedstawieniem Św. Jakuba.

Głównym celem prac jest zatrzymanie przede wszystkim procesów niszczenia drewna. W tym celu konieczne będzie usunięcie wtórnych opracowań malarskich i pozłotniczych wykonanych tzw. farby imitującej złoto - złotolem. Przede wszystkim konieczne jest więc opracowanie złocen

w technice historycznej na pulment złotem. Proponuje się zrobienie ich na pulmentach zgodnie ze sztuką pozłotniczą uwzględniając maty i polery (pulmenty żółte i czerwone) ze złotem płatkowym 23 ¼ K TH 14. Jeśli chodzi o malatury na retabulum, i opracowanie warstwy malarskiej na strukturze, uzależniony będzie od stanu zastanego warstwy pierwotnej lub innej przeznaczonej do ekspozycji po ustaleniach komisji konserwatorskiej toku prac. Obrazy po konserwacji powinny zostać zabezpieczone ponownie werniksem – matowym, aby nie tworzyły się refleksy na jego malaturze, uniemożliwiające prawidłowy odbiór dzieła.

Ponadto wykonane zostanie kamienne - marmurowe - opracowanie dotychczasowej podstawy ołtarza. Wymurowana z cegły i otynkowana obecnie podstawa nie jest w pełni funkcjonalna i estetyczna. W trakcie oględzin i konsultacji ustalono, że najlepszym rozwiązaniem byłoby obłożenie całości kamieniem. Należy uwzględnić iż ołtarz ten był pierwotnie głównym ołtarzem w Świątyni (do około 1914 roku kiedy powstał obecny ołtarz główny). Rozwiązanie to pozwoli podkreślić walory ołtarza, który odzyska po przeprowadzonych pracach konserwatorskich i restauratorskich pierwotne wartości artystyczne i estetyczne. Dodatkowym atrybutem podkreślającym jego walory i wartość historyczną będzie wykonanie marmurowych okładzin podstawy. W związku z tym będzie konieczne zwołanie komisji konserwatorskiej z udziałem przedstawiciela WUOZ w Kielcach, na której między innymi zostanie zaprezentowany rodzaj marmuru, którego kolorystyka będzie nawiązywała do obecnej – jasno ugrzewej powierzchni podstawy.

5.0. PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH

Konserwacja obrazu na podobrazii drewnianym:

1. Wykonanie dokumentacji fotograficznej przed rozpoczęciem prac
2. Jeśli będzie to konieczne należy wykonać zabieg dezynsekcji (można zastosować np. preparat owadobójczy PERXIL lub Altax Hylotox, wprowadzany metoda iniekcji w otwory wylotowe owadów lub zabieg gazowania w szczelnej komorze np. preparatem Quickfos) W przypadku intensywnego żerowania owadów, może okazać się konieczne wykonanie nowych krosien na wzór oryginalnych, a następnie zabezpieczenie ich środkiem impregnującym eliminującym atak drewna przez owady np. Altax Hylotox
3. Oczyszczenie odwrocia obrazu metodami mechanicznymi - gumowanie
4. Wykonanie prób oczyszczania malatury obrazu w celu dobrania odpowiedniej metody i preparatu lub mieszaniny w celu oczyszczenia obrazu
5. Oczyszczenie powierzchni malarskiej po uprzednim wykonaniu prób i dobraniu odpowiedniej kompozycji
6. Założenie tzw. werniksu retuszarskiego (np. marki Winsor&Newton)
7. Uzupełnienie ubytków zapraw (np. tzw. kit wiedeński) i opracowanie ich powierzchni
8. Wykonanie uzupełnień ubytków warstwy malarskiej (np. farby akrylowe marki Schmincke)

9. Wykonanie zabezpieczenia warstwy malarskiej werniksem końcowym, matowym (np. marki Winsor&Newton)
10. wykonanie dokumentacji fotograficznej po zakończeniu prac

Konserwacja obrazu na podobrazii płóciennym:

11. Wykonanie dokumentacji fotograficznej przed rozpoczęciem prac
12. demontaż obrazu z krosien
13. Jeśli będzie to konieczne należy wykonać zabieg dezynsekcji (można zastosować np. preparat owadobójczy PERXIL lub Altax Hylotox, wprowadzany metoda iniekcji w otwory wylotowe owadów lub zabieg gazowania w szczelnej komorze np. preparatem Quickfos) W przypadku intensywnego żerowania owadów, może okazać się konieczne wykonanie nowych krosien na wzór oryginalnych, a następnie zabezpieczenie ich środkiem impregnującym eliminującym atak drewna przez owady np. Altax Hylotox
14. Oczyszczenie odwrocia obrazu metodami mechanicznymi - gumowanie
15. Wykonanie prób oczyszczania malatury obrazu w celu dobrania odpowiedniej metody i preparatu lub mieszaniny w celu oczyszczenia obrazu
16. Oczyszczenie powierzchni malarskiej
17. Prostowanie warstwy malarskiej na stole dublażowym niskociśnieniowym
18. Założenie tzw. werniksu retuszarskiego na warstwę malarską (np. marki Winsor&Newton)
19. Uzupełnienie ubytków zapraw (np. tzw. kit wiedeński) i opracowanie ich powierzchni
20. Wykonanie uzupełnień ubytków warstwy malarskiej (np. farby akrylowe marki Schmincke)
21. Jeśli płótno okaże się że jest w złym stanie, konieczne będzie wykonanie dublażu, (płótno dublażowe, spoiwo łączące - Beva 371)
22. Usunięcie nadmiarów żywicy po zabiegu dublażu (benzyna lakowa)
23. Wykonanie zabezpieczenia warstwy malarskiej werniksem końcowym, matowym (np. marki Winsor&Newton)
24. wykonanie dokumentacji fotograficznej po zakończeniu prac

Prace konserwatorskie przy szafie ołtarzowej:

25. wykonanie dokumentacji fotograficznej przed rozpoczęciem prac
26. demontaż elementów ołtarza, zabezpieczenie i transport do pracowni (ostrożne demontaż poszczególnych elementów, które należy zabezpieczyć na czas transportu (np. foliami transportowymi – bąbelkowymi)
wykonanie zabiegu dezynsekcji (można zastosować np. preparat owadobójczy PERXIL lub Altax Hylotox, wprowadzany metoda iniekcji w otwory wylotowe owadów lub zabieg gazowania w szczelnej komorze np. preparatem Quickfos) W przypadku intensywnego żerowania owadów, może okazać się konieczne wykonanie nowych elementów na wzór oryginalnych lub dublowanie elementów konstrukcji w celu jej wzmocnienia. Wprowadzane

elementy drewniane należy zabezpieczyć środkiem impregnującym eliminującym atak drewna przez owady np. Altax Hylotox

25. Wykonanie badań stratygraficznych mających na celu określić warstwy historyczne i ewentualne oryginalne opracowania malarskie na powierzchni, jak również opracowania pozłotnicze z rozróżnieniem złocień na maty i polery i ewentualne rozwiązania (występowanie złota i srebra)
26. Wykonanie zabiegu strukturalnego wzmocnienia drewna ze względu na bardzo intensywne działanie owadów np. preparatem PU holzverfestigung firmy Remmers.
27. Uzupelnienie ubytków drewna metodą flekowania (należy zastosować drewno tego samego gatunku i zabezpieczyć je środkiem impregnującym eliminującym atak drewna przez owady np. Altax Hylotox
28. Uzupelnienie ubytków drewna stosując żywice epoksydowe (np. dwuskładnikowa żywica epoksydowa Araldite HV/SV 36)
29. Oczyszczenie powierzchni elementów złożonych i polichromowanych z zabrudzeń powierzchniowych
30. Wykonanie zapraw pod elementy złożone i polichromowane (zaprawy kredowo klejowe pozłotnicze na bazie kleju króliczego i kredy pozłotniczej)
31. Opracowanie powierzchni zapraw metodami mechanicznymi (papiery ściernie)
32. Założenie pulmentów (w zależności od odkrytych opracowań czerwone, żółte, czarne)
33. Opracowanie pulmentów przed pracami pozłotniczymi
34. Wykonanie prac pozłotniczych (złoto płatkowe 23 ¼ K TH 14)
35. Wykonanie uzupełnień warstwy malarskiej (farby akrylowe np. firmy Schmincke)
36. Wykonanie rekonstrukcji brakujących elementów snycerskich i rzeźbiarskich w tym wykonanie na podstawie dokumentacji fotograficznej rekonstrukcji zwieńczenia ołtarza, w którym pierwotnie znajdował się zachowany obraz z przedstawieniem św. Jakuba. Zastosowane zostaną materiały odpowiadające oryginalnym technikom. Wprowadzone drewno zostanie zabezpieczone środkiem impregnującym eliminującym atak drewna przez owady np. Altax Hylotox
37. Montaż poszczególnych elementów ołtarza
38. Wykonanie dokumentacji fotograficznej po zakończeniu prac

Murowana podstawa ołtarza zostanie obłożona częściowo kamieniem ze względów estetycznych i funkcjonalnych (wykonana zostanie mensa, cokół wokół do wysokości otworu w antepedium oraz położona zostanie płyta we wnęce antepedium) zgodnie z załączonym rysunkiem. W związku z tym będzie konieczne zwołanie komisji konserwatorskiej z udziałem przedstawiciela WUOZ w Kielcach, na której między innymi zostanie zaprezentowany rodzaj i kolorystyka kamienia, z którego zostaną wykonane poszczególne elementy okładzin i ewentualnych tynków.